

In memoriam

Boris A. Novak

In memoriam:
Aleš Debeljak
(1961–2016)

(Poslovilni govor na pogrebu)

Draga Erica, dragi Klara, Simon in Lukas, spoštovana gospa in gospod Debeljak, svojci, prijatelji!

Spominjam se prvega srečanja z Alešem Debeljakom. Bilo je maja 1980, na literarni prireditvi v Škofji Loki, ki se je »družabno« – se pravi divje in nepozabno – nadaljevala v stanovanju Jureta in Matjaža Potokarja v Ljubljani.

36 let pozneje ne morem verjeti, da ga več ni.
Kako neskončno revnejši je naš svet,
odkar ga je pred tednom dni zapustil Aleš Debeljak!

Slovenščina je revnejša za pesnika,
pretanjenega prisluškovalca in uglaševalca
sence angelovih kril na obrazu mimoidočega.

Nikoli v življenju nisem bil priča tako bliskovitemu umetniškemu razvoju ...
Izraz *razvoj* je pravzaprav napačen, ker sugerira proces.

Aleš Debeljak

Ne: Aleš Debeljak je kot Atena skočil iz Zevsove glave,
 že oblečen v oklep, v bleščeči oklep Poezije!
 Jezik pesniškega prvenca *Zamenjave, zamenjave* je bil diamantno izbrušen,
 v njem je, gost in razkošen, žarel potisočerjen ognjemet podob.
 Patriarh avantgarde Tomaž Šalamun je bil očaran nad svežino verza:
začudeno se misel za krikom seli v govorico.

Zlitost ritma, zvena in pomena je kot elektronsko vezje omogočala
 polivalentna sporočila:

*sinje tenka struna napenja molčanje v zračno jasnino
 in z žlico jantarne lepote gladi razpenjeno biserovino.*

Upesnjeni svet se tu dogaja znotraj jezika. Ne da bi opustil mojstrenja
 jezika, bo Debeljak nato čedalje intenzivneje zavezan upesnjevanju

izvenjezikovnega sveta. Ta zasuk se prvič nakaže v drugi Debeljakovi zbirki, v *Imenih smrti*: pesniški jezik je tu še zmeraj izjemno bogat, v besedni kombinatoriki presenetljiv in ploden. Vendar pa se v tej knjigi že oglasita JAZ in TI, bistveni instanci izrekanja sveta, ki v lepoto jezika vneseta monolog in dialog, samoto in hrepenenje po drugem, nostalgijo kot resnico spomina, minljivost kot resnico časa in bolečino kot resnico človeškega bivanja.

Aleš Debeljak je ključni pesnik slovenskega postmodernizma. Artikuliral je *Zeitgeist* osemdesetih let in zadnjih desetletij, saj je na umetniško močan in inovativen način izrazil melanholično eksistencialno občutje *poznega časa*: poetika dediča radikalnega modernizma se je čedalje bolj kristalizirala v etiko prisluškovanja drugim in Drugemu, kakor v magistralnem ciklu *Kronika melanholije*, posvečenemu Samuelu Beckettu:

*ogromen prostor se skriva v simetriji
bivanja. zdaj si svet in nič. in mirovanje smrti. en sam. in vsi drugi.*

Izenačitev »enega samega« in »vseh drugih« je napoved poznejše etične geste solidarnosti, ki pride do besede predvsem v zbirki *Mesto in otrok*.

Slovar tišine stopnjuje eksistencialno držo *Imen smrti*: svet je izpraznjen, oropan smisla, okus življenja je trpek, bitja in stvari štrlijo iz nič, za trenutek zažarijo in potemnijo nazaj v nič. Zato se v tej zbirki *tišina* pojavlja že v naslovu, besedi *molk* in *glas* pa sta ključna simbola:

*Ker umrejo le ljudje, ne njihovo molčanje.
A jate škorcev, ki se vračajo domov, so glasne.
Moral boš povzdigniti svoj glas. Govôri zdaj!
Povej. Kako si tiho in postajaš dih vseh ljudi.*

Pesnikov *molk* in *dih* postaneta *dih* in *beseda* vseh ljudi v zbirki *Mesto in otrok*, kjer radikalizacija pesniškega jezika dobi etično utemeljitev. Posledica ekstatične pesniške drže je občutek odgovornosti za usodo tega našega edinega sveta. Ta občutek odgovornosti se pri Debeljaku poraja predvsem iz dveh temeljnih doživetij, ki sta zaznamovali njegovo življenje v devetdesetih letih: rojstvo otrok in kataklizmična izkušnja vojne, ki kot zgodovinski potres grozi varnosti otroka in *eo ipso* tudi prihodnosti sveta, katerega edini garant je prav otrok.

Aleš Debeljak ni napisal niti ene same šibke pesmi. Njegov opus je kristalno sklenjen ter nas nagovarja v temeljnih razsežnostih naše človeškosti.

In vendar, in vendar smo z njegovo smrtjo revnejši za nenapisane
zbirke pesnika,
ki je prehodil dolgo in doslej neizhojeno pot.

Poetika je izgubila svojega snovalca,
pesnika, ki je sleherno svojih zbirk razumel
kot dejanja *izbranosti* in *zbranosti* –
umetniške izbranosti in duhovne zbranosti.

Literarna zgodovina je izgubila enega svojih akterjev in obenem preišljevalca,
teoretika, ki je prvi razvozlal uganko *Postmoderne sfinge*.

Južnoslovanske književnosti so revnejše za literarnega zgodovinarja,
ki jim je pretanjeno prisluhnil v času vesoljnega potopa,
potapljača in podvodnega arheologa, edinega, ki se je bil sposoben
s spominsko kapaciteto svojih pljuč na dah
potopiti do dna potopljene Atlantide, kot je poimenoval
kulturno zavest, ki je izginila s političnih zemljevidov sveta.
Pod gladino je zagledal sanjske podobe s koralami spomina obraslih ruševin.

Revija *World Literature Today* je revnejša za enega svojih
najprodornejših esejistov.
World Literature, svetovna književnost, je revnejša.

Generacija je revnejša za neutrudnega žurerja in nekronanega princa,
študentska *Tribuna* za uporniškega tribuna, revija *Literatura* za
svojega ustanovitelja.

V kolofonu *Nove revije* se je najmlajši sodelavec
pravkar pridružil seznamu mrtvih urednikov mrtve revije.

Pisateljski kolegi smo revnejši za *Dibeldžeka*, kot smo ga poimenovali
med gostovanjem v Tennesseeju marca 1991, medtem ko smo z
Danetom Zajcem
in Milanom Deklevo igrali pingpong v kleti prijatelja, pesnika
Richarda Jacksona.

Rock glasba je revnejša za svojega najbolj rockovskega poslušalca in
premišljevalca,
ki je vzpostavil in do konca dni vzdrževal intimen dialog
s péto poezijo Tomaža Pengova, Azre, Vlada Kreslina ...

Intelektualna refleksija je izgubila angela, ki je znal jokati.
Intelektualna refleksija je revnejša za tisto avtorefleksijo,
ki jo prinaša odsev,
odsev svetlobe,
odsev svetlobe v solzah,
v solzah na človeškem obrazu.

Intelektualna refleksija, ki zmeraj hoče videti jasno,
je izgubila vidca, ki je videl še *jasneje* prav zato,
ker mu je bil pogled zamegljen od solz.
Tam, kjer varuhi mejá postavljajo bodeče žice, da bi zajezili
val beguncev, žensk, beguncev, otrok, beguncev, starcev, beguncev,
tam, kjer ekonomisti vidijo grožnjo za produkcijo in monopol koristi,
je Aleš, ta angel, videl presežek solz, *presežek čustev nad razumom*,
enormno produkcijo solzá v zadnjem letu, v tem strašnem letu,
ki se zdaj končuje s poletom angela na poslednjo pot,
z begom čez poslednjo mejo, kamor mu ne moremo slediti,
in ostajamo sami, tostran svojih mejá, sami s presežkom svojih solzá.

Ljubljana je revnejša za svojega upesnjevalca,
ki je znal priklicati zemljevide mesta svojega otroštva,
s presunljivo nostalgijo, a brez sentimenta,
z ostro lepoto videnja socialne stvarnosti uboštva
in s presvetljenostjo čudenja milosti bivanja
in odraščanja v svet, okruten in enkratno čudovit.
Ljubljana je revnejša za svojega pesniškega geometra in kartografa,
ki je z bolečim in radostnim gibom spomina za vse večne čase upesnil
ljubljene ceste, dvorišča, šole in telovadnice, kjer je odraščal in *postal človek*.

Socialna stvarnost je izgubila svojega brezkompromisnega kronista,
ki je znal s težko čutnostjo in čudežno svetlobo pesniško ohraniti
tovarno svojega očeta, tovarno svojega otroškega spomina.

Tolikim mrtvim na prav tem kraju, kjer smo se zbrali,
tolikim mrtvim pod našimi še živimi nogami na ljubljanskem
pokopališču Žale,
tudi Aleševemu mladostnemu prijatelju Boštjanu Seliškarju
in življenjskemu prijatelju Tomažu Šalamunu, ki se je sèm ulegel pred
dobrim letom,
se bo zdaj pridružil tudi osamljeni sprehajalec, *tihotapec*,
ki je tolikokrat prihajal sèm pokleknit in *nežno gladit trave, skoraj do krvi*.

Zagrebski hotel *Dubrovnik* bo revnejši za stalnega gosta,
Ilica za odmev njegovega klica,
Trg bana Jelačića za obiske slovenskega bana.

Knez Mihajlova ulica v Beogradu je izgubila daljnega slovenskega sprehajalca,
miza *Pri konju* kontemplativnega opazovalca vrveža Trga republike,
knjigarna na vogalu stolpnice Albanija, na izviru Terazij, pasioniranega bralca.

Redakcija *Sarajevskih zvezkov* je revnejša za enega svojih ustanoviteljev
in visokooktanskega motorja povezovanja pisateljev, razdeljenih z mejami.
Hotel *Evropa* v Sarajevu je revnejši za najbolj načelnega Evropejca,
ki je kdaj tam spal ... pardon: cele noči bedel in debatiral,
in Evropa je revnejša za najpametnejšega in najbolj strastnega
zagovornika Sarajeva in Bosne. Ko sva tam nekega jutra
pila prvo kavo in deseti viski, sva skandirala v ritmu deseterca:
Jebeš zemljo / koja Bosne nema – jebeš Evropu / koja Bosne nema!

East Village v New Yorku bo revnejši za radovednost Srednjeevropejca,
pomoli San Francisca bodo temnejši za radovidnost Slovana,
Baltik bo tišji za temperamentnega Mediteranca,
Dunaj bo oropan za lucidni pogled od zunaj,
ki se po stoletju pozabe vrača domov, do secesijskega sna *K. u. k.*,
Budimpešta bo hladnejša za najtoplejšega soseda,
bruseljska knjigarna *Pasaporta* se bo ozirala po besedah
Aleša Debeljaka, pesnika majhnega jezika in velíkega srca.

Diplomatski zbor Republike Slovenije je osiromašen za izrednega diplomata,
ambasadorja znanosti in veleposlanika umetnosti,
ki je v najboljši možni luči predstavljal svojo domovino
in je s suverenim znanjem in šarmom odpiral vsakršna vrata.

Republika Slovenija je izgubila svojega *carja*,
če naj uporabim pogovorni, a natančni izraz mlajše generacije.
Zdaj pa čisto resno: Aleš Debeljak je bil briljanten!
Kakšna škoda! Kakšna nenadomestljiva izguba!

Fakulteta za družbene vede je revnejša za vrhunskega profesorja,
lucidnega sociologa, kulturologa in religiologa,
a še pomembnejša je bila njegova pedagoška vloga:
študentje, dodiplomski in podiplomski, doktoranti, asistenti in docenti
so zdaj revnejši za velikodušnega, požrtvovalnega mentorja.

Transatlantski letalski poleti bodo revnejši za aboniranega potnika,
ki mu je bilo potovanje kategorični imperativ,
ki je nenehno prestopal meje, ne da bi kdaj koli pozabil,
kaj je dom in kaj pušča za seboj, literarni komparativist različnih svetov,
sociološki komparativist različnih kultur, časovnih pasov in ur,
religiološki komparativist različnih templjev in različnih štempljev,
ki jih en in isti Bog z dihom vtiskuje v vosek človeškega bitja, v snov,
za katero je človeški komparativist Aleš Debeljak dobro vedel,
da je ena in edina in povsod enaka, ne glede na barve in oblike
in kulture in frizure in kontinente in odtenke in jezike.

Naše okrogle mize bodo revnejše za genialnega improvizatorja,
ki je govoril v tako lepem, bogatem in čustveno napetem jeziku,
kot bi besede, ki jih je metal v veter časa, pilil dolge mesece.
Bili smo priče čudežu porajanja žive, pesniško zveneče misli.

Naše peticije in protesti bodo revnejši za najmočnejši vtis,
najbolj premišljeno kritiko in najbolj avtoritativen podpis.

Demonstracije bodo revnejše za najpogumnejšega borca,
enega izmed redkih športnikov v pisateljskih vrstah, judoista,
ki je v mladih letih v jugoslovanskem dresu sodeloval
na mednarodnih tekmovanjih,
in je zato v družbene spopade hodil z nenavadnim notranjim mirom,
v isti sapi čuječ in sproščen, mišični tonus pa je v ključnih trenutkih
izbruhnil v natančno odmerjene, »ubitačne« besedne udarce ...
v katerih pa nikoli ni bilo niti trohice osebne žaljivosti.

Kajti, Aleš je bil športnik, korekten, neskončno korekten značaj,
tovariš in gospod, zaveznik in zaščitnik, borec in so-borec ...

Jaz sam bom revnejši za prijatelja, ki me nikoli ni pustil na cedilu.
Prepričan sem, da enako velja za vse nas, zbrane na tem žalnem zboru:
Aleš Debeljak, Alex Dibeldžek, prof. dr. juda, pesnik s črnim pasom,
nikogar med nami in vseh nas skupaj ni nikoli in nikjer pustil na cedilu!
Ta vrsta solidarnostne zaveze na osebni, skupinski in družbeni ravni
pa se, kot vemo, plačuje z zlato valuto: s časom, z energijo, s srcem,
z življenjem.

Od Aleša je terjala maksimalno čuječnost in razdajanje;
kar najdraže ga je stala, a je tovrstno požrtvovalnost stoično prenašal,
judoist.

Bil je bogat človek in se je razdajal, krvodajalec, in se je razdal.
Slovenija je danes revnejša za nadarjenega, pogumnega, lepega,
dobrega človeka.

A Dibeldžek je bil judoist, prišel je na tekmo, kadar koli je bilo potrebno.
Ob najinem zadnjem srečanju v torek, 26. februarja,
dva dni pred njegovim nepričakovanim in tragičnim izginotjem,
sva se v kavarni Geonavtika pod Kazino dogovorila,
da bo sodeloval pri našem naslednjem pisateljskem forumu »5 pred 12«:
ta protest naj bi se zgodil jutri, v petek, 5. februarja,
v prostorih Društva slovenskih pisateljev.

Namesto protesta bo jutri tam komemoracija.
Brez Aleša Debeljaka ti protesti nikoli več ne bodo enaki,
enako močni, enako načelni, enako globoko reflektirani,
enako visoko artikulirani. Revnejši bodo, revnejši.

A Aleš Debeljak bo z nami.

V ciklu *Kronika melanholije* se obsesivno ponavlja refren: *Vselej si.*
Danes ga slišim in ga slišimo z odmevom: *Vselej si, Aleš. In vselej boš.*

Med tistim dolgim, lepim, toplim, zadnjim prijateljskim pogovorom
v Geonavtiki mi je Aleš pripovedoval o starših,
kako sta ga kot otroka grela z lastnima telesoma
pred dolgo, sivo, grizočo, delavsko, socialistično zimo.
In o sestri Poloni, ki jo je kot princesko ščitil z lastnim telesom brata, judoista.

Tiho in nežno je govoril o ženi Erici, ki jo je z ljubečimi
besedami tolikokrat objemal
čez oceanske razdalje in s katero sta si ustvarila dom
v največji možni človeški bližini in toplini,
tu, prav tu, v naši vse preveč mrzli subalpski kotlini.
In z odkritim očetovskim ponosom mi je pripovedoval o otrocih,
o Klari, ki da študira v Pragi, in o Simonu, ki da je prostovoljec v Rigi,
in o Lukasu, ki da piše pesmi.

Nakar sem ga spremil do vrat Šubičeve gimnazije,
kamor se je vpisal Lukas in kamor je skrbni oče hitel na roditeljski sestanek,
in sva si ob slovesu rekla: *Se vidiva na protestu naslednji petek!*,
in sem pomislil: *Bogat človek je, tale moj prijatelj Aleš ...*

In je izginil skoz tista temna, visoka, hladna Plečnikova vrata,
ki sem jih tudi sam neštetokrat odpiral in zapiral,
in za katera sem čez dva dni izvedel, da so bila vrata
njegovega Nepovrata ...
Danes vem, da so na koncu Nepovrata še zmeraj vrata ...

In vem, da sem bogatejši človek, ker sem dolgih,
prekratkih 36 let prijateljeval
z Alešem Debeljakom, nesojenim judoistom in pesnikom po božji milosti,
sijajnim akademskim kolegom,
neustrašnim družbenim kritikom in plemenitim človekom.
Vsi mi smo bogatejši, ker nam je svoje neznansko bogastvo
velikodušno, samopožrtovalno razdajal in razdal
Aleš Debeljak.

Za to bogastvo, Aleš – hvala! ...